

ISSN: 2181-1040
DOI: 10.26739/2181-1040
tadqiqot.uz/renaissance

JCAR

**JOURNAL OF CENTRAL
ASIAN RENAISSANCE**

**VOLUME 5 |
ISSUE 3**

2024

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ

ЖИЛД 5, СОН 3

ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
ТОМ 5, НОМЕР 3

JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE
VOLUME 5, ISSUE 3

Бош муҳаррир:

МАДАЕВА ШАҲНОЗА ОМОНУЛЛАЕВНА

фалсафа фанлари доктори, профессор
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:

ЮСУПОВА ДИЛДОРА ДИЛШАТОВНА

фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент Мирзо
Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:

ХОЖИЕВ ТУНИС НУРКОСИМОВИЧ

фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕСАНСИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ВА ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ЖУРНАЛИ ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ

МАДЖИДОВ ИНОМ УРУШЕВИЧ

Ўзбекистон Миллий университети ректори,
профессор (Ўзбекистон)

ҲАКИМОВ АКБАР АБДУЛЛАЕВИЧ

Ўзбекистон Фанлар академияси, Ўзбекистон Бадий
академияси академиги, санъатшунослик фанлари
доктори, профессор (Ўзбекистон)

МАРИАННА КАМП РУТЦ

Индиана университети ЕвроОсиё тадқиқотлари
маркази профессори, тарих фанлари доктори (АҚШ)

ЖЎРАЕВ НАРЗУЛЛА ҚОСИМОВИЧ

ISFT professori, siyosiy fanlar doktori (O'zbekiston)

МАХМУДОВА ГУЛИ ТИЛАБОВНА

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
қошидаги "Фалсафа" илмий марказ раҳбари,
фалсафа фанлари доктори, профессор (Ўзбекистон)

ИСЛОМОВ ЗОҲИДЖОН МАҲМУДОВИЧ

Ўзбекистон Халқаро ислом академияси илмий
ва инновация ишлари бўйича проректори,
филология фанлари доктори, профессор (Ўзбекистон)

КЛЭР РООСИЕН

Йел университети Славян тиллари ва адабиётлари
кафедраси PhD доктори (АҚШ)

АНТонио АЛОНСО МАРКОС

Сан Пабло номидаги CEU университети
профессори (Испания)

ШИРИНОВА РАИМА ҲАКИМОВНА

Мирзо Улуғбек номидаги
Ўзбекистон Миллий университети
халқаро ишлар бўйича проректори,
филология фанлари доктори,
профессор (Ўзбекистон)

КАРИМОВ ЭЛЁР ЭРИКОВИЧ

Хофстра университети профессори,
тарих фанлари доктори (АҚШ)

ГАБИТОВ ТУРСУН ҲАФИЗОВИЧ

Ал Форобий номидаги Қозоғистон Миллий университети
профессори, фалсафа фанлари доктори (Қозоғистон)

ЮЛДАШЕВА ФАРИДА ХЎЖАМҚУЛОВНА

Анджон давлат университети "Фалсафа" кафедраси
муdiri, фалсафа фанлари доктори, профессор. (Ўзбекистон)

МИРЗАХМЕДОВ АБДИРАШИД МАМАСИДИКОВИЧ

Наманган муҳандислик-технология институти профессор,
фалсафа фанлари доктори (Ўзбекистон)

САФАРОВА НИГОРА ОЛИМОВНА

Навий давлат педагогика институти
фалсафа фанлари доктори, профессор (Ўзбекистон)

ИНАКОВ КОМИЛЖОН ҚОДИРЖОНОВИЧ

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
университети доценти, педагогика фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD) (Ўзбекистон)

ТОШОВ ХУРШИД ИЛХОМОВИЧ

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
доценти, фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
(Ўзбекистон)

ДЖЎРАЕВА НИГОРА АВАЗОВНА

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
доц.в.б., фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
(Ўзбекистон)

МИРЗАХМЕДОВ ХУРШИД АБДИРАШИДОВИЧ

Наманган давлат университети доценти, социология
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) (Ўзбекистон)

ШУКУРОВ АКМАЛ ШАРОФОВИЧ

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
(Ўзбекистон)

РЎЗИБОВЕВ ДОСТОНБЕК ДИЛМУРОД ЎҒЛИ

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
PhD докторанти (Ўзбекистон)

Дизайн-саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ

ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Главный редактор:

МАДАЕВА ШАХНОЗА АМАНУЛЛАЕВНА

доктор философских наук, профессор
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Заместитель главного редактора:

ЮСУПОВА ДИЛЬДОРА ДИЛЬШАТОВНА

доктор философии (PhD), по философским наукам, доцент
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Заместитель главного редактора:

ХОДЖИЕВ ТУНИС НУРКОСИМОВИЧ

доктор философских наук (PhD), Национальный
университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ЖУРНАЛА РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

МАДЖИДОВ ИНОМ УРУШЕВИЧ

Ректор Национального университета Узбекистана,
профессор (Узбекистан)

ХАКИМОВ АКБАР АБДУЛЛАЕВИЧ

Академия наук Узбекистана,
академик Академии художеств Узбекистана,
доктор искусствоведения, профессор (Узбекистан)

МАРИАННА КАМП РУТЦ

профессор Центра Евразийских исследований
Университета Индианы, доктор исторических наук (США)

ДЖУРАЕВ НАРЗУЛЛА КАСИМОВИЧ

Профессор ISFT института,
доктор политических наук (Узбекистан)

МАХМУДОВА ГУЛИ ТИЛАБОВНА

руководитель Научного центра «Философия» при
Национальном Университете Узбекистана имени Мирзо
Улугбека, доктор философских наук, профессор (Узбекистан)

ИСЛОМОВ ЗОХИДЖОН МАХМУДОВИЧ

проректор по научным исследованиям и инновациям
Международной исламской академии Узбекистана,
доктор филологических наук, профессор (Узбекистан)

КЛЭР РООСИЕН

PhD доктор кафедры
Славянских языков и литературы
Йельского университета (США)

АНТонио АЛОНСО МАРКОС

профессор Университета
CEU имени Сан Пабло (Испания)

ШИРИНОВА РАИМА ХАКИМОВНА

проректор по международным связям
Национального Университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека, доктор филологических наук,
профессор (Узбекистан)

КАРИМОВ ЭЛЁР ЭРИКОВИЧ

профессор Университета Хофстра,
доктор исторических наук (США)

ГАБИТОВ ТУРСУН ХАФИЗОВИЧ

профессор кафедры религиоведения и культурологии
Казахского Национального Университета имени Аль-Фараби,
доктор философских наук (Казахстан)

ЮЛДАШЕВА ФАРИДА ХОДЖАМКУЛОВНА

заведующая кафедрой «Философия» Андижанского
государственного университета, кандидат
философских наук, профессор. (Узбекистан)

МИРЗАХМЕДОВ АБДИРАШИД МАМАСИДИКОВИЧ

профессор Наманганского инженерно-технологического
института, доктор философских наук (Узбекистан)

САФАРОВА НИГОРА ОЛИМОВНА

Навоийского государственного педагогического института,
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)

ИНАКОВ КАМИЛЖОН КАДЫРЖАНОВИЧ

доцент Национального Университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека, доктор философии (PhD)
по педагогическим наукам (Узбекистан)

ТОШОВ ХУРШИД ИЛХОМОВИЧ

доцент Национального Университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека, доктор философии
по философским наукам (PhD) (Узбекистан)

ДЖУРАЕВА НИГОРА АВАЗОВНА

и.о. доцент Национального Университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека, доктор философии
по философским наукам (PhD) (Узбекистан)

МИРЗАХМЕДОВ ХУРШИД АБДИРАШИДОВИЧ

доцент Наманганского государственного университета, доктора
философии (PhD) по социологическим наукам (Узбекистан)

ШУКУРОВ АКМАЛ ШАРОФОВИЧ

Национального Университета Узбекистана имени Мирзо
Улугбека, доктор философии по философским наукам (PhD)
(Узбекистан)

РЎЗИБОВЕВ ДОСТОНБЕК ДИЛМУРОД ЎҒЛИ

докторант кафедры Философии и логики Национального
Университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека (Узбекистан)

Дизайн-верстка: Хуршид Мирзахмедов

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Chief Editor:

MADAEVA SHAKHNOZA AMANULLAEVNA

Doctor of Philosophical Sciences (DSc), Professor
The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Deputy Chief Editor:

YUSUPOVA DILDORA DILSHATOVNA

Doctor of Philosophy (PhD), in Philosophical Sciences,
Docent of National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Deputy Chief Editor:

KHODZHIEV TUNIS NURKOSIMOVICH

Doctor of Philosophy (PhD), National University
of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD OF THE SCIENTIFIC-THEORETICAL AND SOCIO-PHILOSOPHICAL JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

MADJIDOV INOM URUSHEVICH

Rector NUUZ, Professor (Uzbekistan)

KHAKIMOV AKBAR ABDULLAEVICH

Academy of Sciences of Uzbekistan,
Academician of the Academy of
Arts of Uzbekistan, Doctor of
Art History, Professor (Uzbekistan)

MARIANNE KAMP RUTZ

Professor of the Center for Eurasian Studies
at Indiana University, Doctor of History (USA)

DJURAEV NARZULLA KASIMOVICH

Professor of the ISFT Institute,
Doctor of Political Sciences (Uzbekistan).

MAKHMUDOVA GULI TILABOVNA

Head of the Scientific Center "Philosophy"
at the National University of Uzbekistan
named after Mirzo Ulugbek, Doctor of
Philosophical Sciences, Professor (Uzbekistan)

ISLAMOV ZOHIDJON MAKHMUDOVICH

Vice-Rector for Research and Innovation of the
International Islamic Academy of Uzbekistan,
Doctor of Philological Sciences, Professor (Uzbekistan)

CLAIRE ROOSIEN

Department of Slavic Languages and Literature
of the Yale University, PhD (USA)

ANTONIO ALONSO MARCOS

Professor of the University of CEU
named after San Pablo (Spain)

SHIRINOVA RAIMA KHAKIMOVNA

Vice-Rector for International Affairs of the National
University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Doctor of Philological Sciences, Professor (Uzbekistan)

KARIMOV ELYOR ERIKOVICH

Professor of the Hofstra University,
Doctor of Historical Sciences (USA)

GABITOV TURSUN KHAFIZOVICH

Professor of the Al-Farabi Kazakh National University,
Doctor of Philosophical Sciences (Kazakhstan)

YULDASHEVA FARIDA KHOJAMKULOVNA

the head of the "Philosophy" department of Andijan
State University, DCs, professor. (Uzbekistan)

MIRZAKHMEDOV ABDIRASHID MAMASIDIKOVICH

Professor of the Namangan Institute of Engineering
and Technology, Doctor of Philosophical Sciences (Uzbekistan)

SAFAROVA NIGORA OLIMOVNA

the Nava'i State Pedagogical Institute, Doctor
of Philosophical Sciences, Professor (Uzbekistan)

INAKOV KOMILJON KODIRJONOVICH

Associate Professor of the National University
of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Doctor of Philosophy (PhD) (Uzbekistan)

TOSHOV KHURSHID ILKHOMOVICH

Associate Professor of the National University
of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Doctor of Philosophy (PhD) (Uzbekistan)

JURAEVA NIGORA AVAZOVNA

Associate Professor of the National University
of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, (PhD) (Uzbekistan)

MIRZAKHMEDOV KHURSHID ABDIRASHIDOVICH

Associate Professor of Namangan State University,
Doctor of Philosophy (PhD) on
Sociological Sciences (Uzbekistan)

SHUKUROV AKMAL SHAROFVICH

The National University of Uzbekistan named
after Mirzo Ulugbek, PhD (Uzbekistan)

RO'ZIBOEV DOSTONBEK DILMUROD O'G'LI

doctoral student of the National University of Uzbekistan
named after Mirzo Ulugbek, (Uzbekistan)

Design-pagemaker: Khurshid Mirzakhmedov

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ

ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Hamid Sulaymon, Erkinov Aftondil Sadirxonovich NAVOIY ASARLARINING MANBA'LARI VA NASHRI HAQIDA.....	7
2. Yusupova Dildora Dilshatovna ISLOM MODERNIZMINING TARIXIY-FALSAFIY TAHLILI.....	27
3. Djurayev Avaz Ahmedjanovich, Zakirov Shakir Mamajanovich AJDODLAR DONOLIGI: ZAMONAVIY DUNYODA KONFUTSIY MEROSI.....	35
4. Lalixon Muxamedjanova GLOBALLASHUV JARAYONIDA ZAMONAVIY AXLOQIY MUAMMOLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	43
5. Ro'ziboyev Dostonbek Dilmurod o'g'li XX ASRNING IKKINCHI YARMIDAGI G'ARB ORIENTALIZMI INQIROZINING FALSAFIY TAHLILI.....	49
6. Xudjaqulova Feruza Raxmatovna JAMIYATNING MAFKURAVIY HAYOTI, UNING TARKIBIY TUZILISHI VA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI.....	58
7. Berdimuratova Lazzat Duysenovna QIZILQUM HUDUDIDAGI GIDRONIMLAR VA ANTROPOGIDRONIMLARNING ETIMOLOGIK TAHLILI.....	66
8. Normo'minova Nasiba Dilshod qizi BASHORAT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TALQINI.....	76
9. Kobilova Makhfuza Sherali kizi ANALYSIS OF LEXICAL-SYNTACTIC AND SYNTACTIC STYLISTIC MEANS OF LANGUAGE.....	83

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ
ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

ISSN: 2181-1040

www.tadqiqot.uz

Yusupova Dildora Dilshatovna

Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy universiteti dotsenti
falsafa fanlari boʻyicha (PhD), dotsent
Email: yu.dildora@list.ru

ISLOM MODERNIZMINING TARIXIY-FALSAFIY TAHLILI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14679597>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, globallashuv davrida davlat va din munosabatlariga, ayniqsa dunyoviy davlatlarda islom omiliga boʻlgan eʼtibor va “islom modernizmi” mavzusining yetarlicha oʻrganilmasligi muammosi yoritiladi. Chunki, dunyoviy davlatlarda islom omiliga boʻlgan eʼtibor, uning ijtimoiy va siyosiy jihatlari, shuningdek, “islom modernizmi” masalasining yetarlicha oʻrganilmasligi koʻplab muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shu bois, maqolada, avvalo, Sharq mamlakatlari gʻoyaviy oqimlarida islomni isloh qilish va uni zamonaviy hayot talablariga moslashtirish jarayonlarining ijobiy va salbiy tomonlari tarix falsafasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Shuningdek, maqolada islomni isloh qilish jarayonlarining ijobiy va salbiy tomonlari tarix falsafasi nuqtai nazaridan tahlil qilinib, oʻtgan asrdagi Turkistondagi islom modernizmi bilan bugungi Yaqin Sharq mamlakatlaridagi “islomni modernizatsiya qilish” jarayonlarining ijtimoiy-siyosiy oqibatlari oʻrganiladi. Shuningdek, maqolada zamonaviy dunyoda ekstremistik guruhlarining yoshlar ongiga taʼsiri va bu taʼsirning oqibatlari masalasi hamda Oʻzbekistonda diniy omil xavf-xatarlariga qarshi kurash masalalari koʻtarilib, bu borada yoshlarni himoya qilishning ahamiyati yoritiladi.

Kalit soʻzlar: din, islom, “islom modernizmi” (musulmon modernizmi), “islomni modernizatsiya qilish”, Yaqin Sharq, Turkiston.

Yusupova Dildora Dilshatovna

Associate Professor of National University Uzbekistan of
named after Mirzo Ulugbek
Doctor of Philosophy (PhD)
Email: yu.dildora@list.ru

**A HISTORICAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF ISLAMIC
MODERNISM****ABSTRACT**

This article highlights the problem of insufficient study of the topic of "Islamic modernism" and attention to state and religious relations in the era of globalization, especially in secular countries. The article also analyzes the positive and negative aspects of the processes of reforming Islam from the point of view of the philosophy of history, studies the socio-political consequences of Islamic modernism in Turkestan in the last century and the processes of "modernization of Islam" in the

countries of the Middle East today. The issues of the influence of extremist groups on the consciousness of young people and the fight against religious threats in Uzbekistan are also raised, the importance of protecting young people in this direction is highlighted.

Key words: religion, Islam, "Islamic modernism" (Muslim modernism), "modernization of Islam", Middle East, Turkestan.

Юсупова Дилдора Дильшатовна
Доцент Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека
кандидат философских наук (PhD), доцент
Email: yu.dildora@list.ru

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ИСЛАМСКОГО МОДЕРНИЗМА

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещается проблема недостаточного изучения темы «исламского модернизма» и внимания к государственным и религиозным отношениям в эпоху глобализации, особенно, в светских странах. В статье также анализируются положительные и отрицательные стороны процессов реформирования ислама с точки зрения философии истории, изучаются социально-политические последствия исламского модернизма в Туркестане в прошлом веке и процессов «модернизации ислама» в странах Ближнего Востока сегодня. Также поднимаются вопросы влияния экстремистских группировок на сознание молодежи и борьбы с религиозными угрозами в Узбекистане, освещается важность защиты молодежи в этом направлении.

Ключевые слова: религия, ислам, «исламский модернизм» (мусульманский модернизм), «модернизация ислама», Ближний Восток, Туркестан.

Kirish va dolzarbli. Bugungi globallashuv davrida davlatning din masalalari bilan bog'liq jihatlariga, ya'ni dunyoviy davlatlarda islom omiliga katta e'tibor berilayotgan bo'lib, biroq bu sohada islom modernizmi muammosi yetarli o'rganilmayapti. Aynan ushbu mavzuni o'rganishga e'tiborning kamligi esa, o'tgan asr bilan bog'liq mafkuralarning bugungi kunda yangicha qiyofada maydonga chiqishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois, islom modernizmi, ya'ni islomni isloh qilinish jarayonlarining ijobiy va salbiy tomonlarini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'tgan asrda Turkistondagi "islom modernizmi" va bugungi Yaqin Sharq mamlakatlaridagi siyosiy beqarorliklarni keltirib chiqarayotgan "islomni modernizatsiya qilish" jarayonini qiyosiy tahlil qilish, ushbu masalalarning mamlakatlar ijtimoiy-siyosiy hayotiga ta'sirini o'rganish dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga butun dunyoda, xususan O'zbekistonda ham din niqobidagi ekstremistik guruhlarining yoshlarga ta'siri ortib bormoqda. O'zbekistonda ham din sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilishiga qaramay yangi qiyofada ta'sir qilayotgan diniy oqimlar xavf-xatarlar ko'lami kengayib bormoqda. Aynan ana shunday xatarlarning tub zamirida "islom dinini modernizatsiya qilish" g'oyasi yetakchilik qilmoqda. Xususan, mamlakatimiz kelajagi bo'lgan yoshlarning din niqobidagi ekstremistik guruhlarining g'oyalaridan saqlash o'ta muhim vazifa hisoblanadi.

Shu bois, "islom modernizmi" va "islomni modernizatsiya qilish" jarayonlarini ilmiy-falsafiy tahlil qilish juda muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Metodlar va o'rganilganlik darajasi. Ushbu mavzuni tadqiq qilishda tarix falsafasi, qiyosiy tahlil, mantiqiylik kabi metodlardan foydalanilgan. Shuningdek, mavzuni o'rganishda Adib Xalid, O.S.Cherevko, A.M.Rodriges, O.N.Senyutkina, T.Ibragimlarning tadqiqot ishlari tahlil qilingan.

Asosiy qism. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Yevropani Sharqdan ustunligi sharoitida o'z vaqtida harakatni boshlashni hamda musulmon olamini bilim darajasini oshirish, islom dinini zamonaviy sharoitlarga moslashtirish zarurligini tushunib yetgan bir guruh ma'rifatparvarlar mustamlakachilik siyosatidan qutulishning eng to'g'ri yo'li "islom modernizmi" deya bildilar.

Islom modernizmi – bu sharqshunoslik muhitida ko‘pincha islom dinini demokratiya, fuqarolik huquqlari, tenglik va taraqqiyot kabi zamonaviy (modernistik) qadriyatlar bilan murosaga keltirishga urinayotgan “G‘arbning madaniy va siyosiy qarashlariga birinchi islomiy mafkuraviy javob” sifatida ta’riflanadigan harakatdir. Bu esa “Islom huquqshunosligining klassik aqidalari va usullarini tanqidiy qayta ko‘rib chiqish” va islom ilohiyotiga hamda Qur‘on va Sunnat tafsiriga yangicha yondashuvga olib keldi [1].

Islom modernizmi XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab paydo bo‘lgan harakat bo‘lib, bu vaqtda musulmon jamoalari G‘arbning kuchli iqtisodiy, siyosiy va ilmiy taraqqiyoti bilan yuzma-yuz keldi. Turli musulmon ziyolilari va islohotchi olimlari G‘arb jamiyatidagi demokratiya, inson huquqlari, tenglik, ta’lim va ilm-fan kabi qadriyatlarni kuzatar ekan, ushbu zamonaviy qadriyatlarni islom dini va jamiyatiga qanday moslashtirish haqida o‘ylay boshladilar. Ularga ko‘ra, islomiy jamiyatning taraqqiy etishi uchun bu qadriyatlarning ba’zilari bilan murosaga kelib, ulardan zarur tamoyillarni qabul qilish lozim edi.

Islom modernizmi vakillari musulmon dunyosidagi klassik islom huquqshunosligining (fikhnig) ayrim qoidalari va diniy tushunchalarini qayta ko‘rib chiqishga urindilar. Ularning fikricha, ko‘pgina fiqhiy qoidalar va diniy tushunchalar o‘rta asrlardagi ijtimoiy va siyosiy vaziyatlarga moslashtirilgan bo‘lib, bugungi zamonaviy dunyo sharoitida ularga qayta nazar solish talab etilar edi. Bu tanqidiy yondashuv ularni islom huquqshunosligining ba’zi qoidalarini qayta ko‘rib chiqish va zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda qayta ishlashga yetakladi.

Shu tariqa, islom modernizmi Qur‘on va Sunnat kabi asosiy islom manbalarini tafsir qilishda yangicha yondashuvlarni tavsiya etadi. Bunday yondashuvlar mavjud diniy matnlardan zamonaviy tushunchalar, inson huquqlari, adolat va tenglik kabi tushunchalarni topishga, ularni sharhlashga harakat qiladi. Masalan, ba’zi islom modernistlari Qur‘on oyatlarini harfma-harf yoki mavjud qoidalarga bo‘ysungan holda emas, balki ularni keng ma’noda, umumiy qadriyatlar asosida talqin qilishga uringanlar. Ularning fikriga ko‘ra, Qur‘on umuminsoniy qadriyatlar manbai bo‘lib, insonning asosiy huquqlari va qadr-qimmatini himoya qilishga qaratilgan.

Bu harakat vakillari demokratiya, inson huquqlari va tenglik kabi tushunchalarning islomiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashuvi mumkinligiga ishonib, islom jamiyatida ilmiy, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotni rag‘batlantirishga harakat qildilar. Ularga ko‘ra, islom jamiyati o‘zining ilmiy va ma’naviy asoslariga tayanish bilan birga, dunyodagi ilmiy va madaniy yutuqlarni ham qabul qilishi va ulardan foydalanishi lozim. Shu orqali, islom modernizmi musulmon jamiyatining zamonaviy jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga va yangi ilmiy, madaniy hamda siyosiy tahdidlarga munosib javob berishga intiluvchi harakat sifatida qabul qilindi.

Qisqacha aytganda, islom modernizmi musulmonlar uchun an’anaviy diniy ko‘rinishlardan chetlashmasdan zamonaviy jamiyatning ijtimoiy va siyosiy talablariga mos ravishda rivojlanishga urinishdir. U zamonaviy qadriyatlarni tanqidiy qayta tahlil qilish va ularni islom ma’naviyati asosida qayta qurishga harakat qiladi, bu esa islom madaniyatida ma’lum ma’noda demokratiya, inson huquqlari, tenglik va taraqqiyotning kuchayishiga zamin yaratadi.

Islom modernizmi nafaqat islomning o‘zi, balki Sharq jamiyatlarining taraqqiyot hodisasi sifatida Yevropaning iqtisodiy va madaniy yutuqlari, tafakkur va harakat tarzining kengayishiga o‘ziga xos javob bo‘ldi. Ular mustamlakachilik to‘lqini va buyuk imperiyalar - ingliz, fransuz, rus va boshqalarning siyosiy-iqtisodiy kengayish to‘lqini bilan birga musulmonlar an’anaviy tarzda yashaydigan mamlakatlar va mintaqalarga kirib kela boshladilar [2. – B. 7].

Shu bois, islom modernizmi nafaqat diniy harakat sifatida, balki Sharq jamiyatlarining taraqqiyot jarayonidagi muhim ijtimoiy-siyosiy fenomen sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin. Bu harakat, avvalo, musulmon jamiyatlarining Yevropa iqtisodiy, madaniy va ilmiy yutuqlariga javob berishga bo‘lgan ehtiyoji bilan shakllandi. XIX va XX asrlar davomida islom olami mustamlakachilik to‘lqini, sanoat inqiloblari va Yevropa imperiyalarining siyosiy-iqtisodiy ekspansiyasi bosimida qoldi. Bu jarayonlar nafaqat Sharq jamiyatlarining ijtimoiy tuzilmalarini o‘zgartirdi, balki islomiy dunyoqarashga ham ta’sir ko‘rsatdi.

Islom modernizmi XIX asrning oxirlarida musulmon jamiyatlarida paydo bo‘lgan. Bu harakat turli ilmiy, iqtisodiy va siyosiy chegaralarda Yevropa tajribasi bilan muloqotga kirishgan musulmon

ziyolilari va islohotchilari tomonidan ilgari surilgan. Ularning asosiy maqsadi shariat qoidalari va musulmon an'analarini zamonaviy dunyo taraqqiyotiga moslashtirish edi. Bu jarayonda Jamoliddin Afg'oniy, Muhammad Abduh, Said Nursiy va boshqa islom islohotchilari muhim rol o'ynadilar. Ular Yevropadagi siyosiy va iqtisodiy muvaffaqiyatlarning asosida yotgan fan, ta'lim, demokratiya va huquqiy institutlarni islom qadriyatlarini bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surdilar.

Yevropa davlatlari XIX asrda global miqyosda mustamlakachilik siyosatini keng yoyishdi. Ingliz, fransuz va rus imperiyalari musulmon aholisi yashaydigan hududlarni o'z nazoratiga oldilar. Bu jarayon musulmonlar an'anaviy hayot tarzini izdan chiqardi. Yevropaning madaniy, iqtisodiy va siyosiy bosimi natijasida musulmon elitasi o'z madaniyati va dinini saqlab qolish uchun yangi strategiyalarni izlay boshladi. Ayni vaqtda, Yevropa madaniyatining ma'lum jihatlari (ta'lim tizimi, texnik innovatsiyalar) musulmonlar tomonidan qabul qilindi, chunki ular taraqqiyot uchun zarur deb baholandi.

ISLOM MODERNIZMINING ASOSIY G'OYALARI

1-jadval

1.	Din va ilmning uyg'unligi masalasi	Islom modernizmi vakillari din va ilm o'rtasida ziddiyat yo'qligini ta'kidlaydilar. Ularning fikriga ko'ra, ilm faoliyati Allohning olamni yaratishdagi qonuniyatlarini tushunish vositasi hisoblanadi.
2.	Ijtimoiy adolat va taraqqiyot masalasi	Islom islohotchilari musulmon jamiyatlaridagi ijtimoiy muammolarni hal qilishda dinning ijtimoiy adolat prinsiplarini qo'llash zarur deb hisoblaganlar.
3.	Zamonaviy ta'lim va falsafa uyg'unligi	Islom modernizmi zamonaviy ta'lim tizimini joriy etish va Yevropa falsafasini o'rganishni targ'ib qildi. Buning asosida musulmon jamiyatlaridagi intellektual rivojlanishni rag'batlantirish maqsadi yotar edi.
4.	Musulmon jamiyatining islohoti	Shariat qoidalari zamonaviy sharoitlarga moslashtirish orqali musulmon jamiyatlarini ijtimoiy va siyosiy jihatdan mustahkamlash harakatlari amalga oshirildi.

Islom modernizmi yuqoridagi jadvalda ko'rsatilgan ijobiy xarakter kasb etishi bilan birga, bir qator muammo va tanqidlarga ham uchradi. Xususan, islom modernizmi harakatlari barcha musulmon jamiyatlarida ham birdek qabul qilinmadi. Konservativ va an'anaviy islomiy doiralar bu harakatni shariat qoidalari va musulmon an'alaridan chekinish sifatida ko'rdilar. Shunga qaramay, bu harakat musulmon dunyosida islohot va taraqqiyot jarayonlariga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Islom modernizmi musulmon jamiyatlarining Yevropa bosimiga javob sifatida paydo bo'lgan, tarixiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarning bir qismi hisoblanadi. U, bir tomondan, musulmonlarning o'z an'alarini saqlab qolish, ikkinchi tomondan, zamonaviy taraqqiyotga moslashish istagi o'rtasidagi muvozanatni yaratishga intiladi. Bu jarayon musulmon dunyosidagi ilmiy va madaniy rivojlanishga yo'l ochdi, ammo bir vaqtning o'zida an'anaviylik va zamonaviylik o'rtasidagi qarama-qarshilikni ham kuchaytirdi.

Bizningcha, "Islom modernizmi" va "Islomni modernizatsiya qilish" tushunchalari alohida-alohida mazmun kasb etadi. Chunki, "Islom modernizmi"da islom zamonaviy davrda ham o'z mavjudligini saqlab qolgan holda, undagi qonun-qoidalarni zamonga moslashtirish, ya'ni uning asliyatini o'zgartirmagan holda yondashishni nazarda tutadi. Chunki, davrlar o'tgan sari insonlarning turmush tarzida yangicha muammolar paydo bo'la boshlashi tabiiy hol hisoblanadi. Ana shu muammolarning islom dini asosida zamonga mos holda isloh qilinishi "islom modernizmi" (musulmon modernizmi) deyiladi. "Islomni modernizatsiya qilish" jarayonida esa, islomning

mazmun-mohiyati, undagi tushunchalarni o'zgartirilishi nazarda tutiladi. Natijada, din niqobi ostidagi ekstremistik guruhlarining paydo bo'lishi va diniy-siyosiy vaziyatlar ostida islomni siyosiy qilinishi hamda mamlakatlar tinchligi va osoyishtaligini buzish, ularning taraqqiyotiga zarba berish kabi hodisalarning ortib borishi kuzatiladi. Buniga biz, Yaqin Sharq mamlakatlari hisoblangan Iroq va Shom mamlakatlarining XXI asrdagi "Arab bahori" natijasidagi taqdirida ham guvoh bo'ldik.

"XIX asr oxiri – XX asr boshlarida musulmon modernizmi, ya'ni "islom modernizmi" deb atalgan nufuzli tendensiya islomning yangi zamon bilan to'la muvofiqligini e'lon qildi. Bu pozitsiyaga ko'ra, taraqqiyot muqarrar va talab qilinadigan bo'lib, islomga mutlaqo muvofiq edi. Modernistlar nuqtayi nazaricha, islom dindorlarni oldinga siljish yoki taraqqiy etishini talab qildi. Musulmon modernistlari ta'lim va oilaviy hayotni isloh qilish, ayollarning mavqeini o'zgartirish, sog'liqni saqlash va gigiyena bo'yicha yangi g'oyalarni va boshqa ko'p narsalarni qo'llab-quvvatladi; aslida, modernistlar islomni va musulmonlarni modernizatsiya qilishga harakat qildilar" [3. – B. 26].

Darhaqiqat, musulmon modernizmi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida paydo bo'lgan, islom dinini zamonaviy davr talablari va taraqqiyot bilan muvofiqlashtirishga urinish sifatida namoyon bo'lgan harakatdir. Bu harakat tarafdorlari, ya'ni musulmon modernistlari, dunyo taraqqiyotini muqarrar va zarur deb hisoblaganlar va buni islom ta'limotlari bilan to'liq mos keladi, deb ta'kidlaganlar.

MUSULMON MODERNIZMINING ASOSIY G'OYALARI

2-jadval

1.	Taraqqiyotning islomga muvofiqligi masalasida:	Modernistlar islom dini faqat dindorlikni emas, balki zamonaviy dunyoda ilgarilashni, bilim olishni va ijtimoiy islohotlarni ham talab qiladi, deb hisoblagan.
2.	Islohotlar zarurati masalasida:	Ular ta'lim tizimini, oilaviy hayotni va ayollarning jamiyatdagi o'rnini yaxshilashni muhim deb hisoblagan.
3.	Musulmon jamiyatini modernizatsiya qilish masalasida:	Islom va musulmon jamiyatini zamonaviy hayotga moslashtirish orqali ular musulmonlarning taraqqiyotiga hissa qo'shishni ko'zlagan.

Musulmon modernizmi – zamonaviylashish va G'arb tamadduni bilan raqobatda samarali bo'lish uchun musulmon dunyosidagi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga yechim sifatida shakllangan. Biroq, bu faqat G'arbdan ilhomlanish emas, balki islomning asosiy qadriyatlari va prinsiplari bilan zamonaviylikni uyg'unlashtirishga qaratilgan. Bunda musulmonlar o'z dinlarini tark etmasdan, zamonaviy dunyo bilan hamnafas bo'lishlari talab etilgan. Musulmon modernizmi musulmonlar o'rtasidagi ta'lim, ilm-fan va ijtimoiy hayotni taraqqiy ettirishda muhim rol o'ynagan.

Sharqning eng rivojlangan mamlakatlarida diniy islohot jarayonlari XIX-asrning oxirgi uchdan birida sinfiy shakllanish jarayonlariga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, diniy va umumta'lim fanlari o'qitiladigan modernizatsiya qilingan maktablarning paydo bo'lishi, isloh qilingan dinni targ'ib qilish markazlariga aylangan missionerlik va xayriya muassasalarining tashkil etilishi, shuningdek, zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyasi, tibbiyot, savdo, nashriyot va boshqalar yangi ziyolilar qatlamlarining paydo bo'lishi va kengayishiga yordam berdi [4. – B. 10].

Turkistonga esa islom modernizmini ilk bora jadid ma'rifatparvarlari olib kirdi. Xususan, jadidchilikda biz bir nechta yo'nalishlarni isloh qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Bular:

- dinning yangilanishi;
- ta'lim sohasidagi islohotlar;
- musulmon jurnalistikasining gullab-yashnashi;
- siyosiy faoliyat;
- xotin-qizlar masalasi [5. – B. 16].

Yuqorida keltirib o'tilgan islohotlar ichida dinni isloh qilish jarayoni boshqa jarayonlarga qaraganda ancha murakkablikni kasb etadi. Chunki, xalqning uzoq tarixiga ega bo'lgan islom dinini

zamonaviy talablarga moslashtirish o'lkadagi "ulamo"larning tafakkuridagi qarashlari bilan hamohang bo'lmaydi. Yangilikni go'yoki shariatga kiritilayotgan yangilik, ya'ni bid'atdek qabul qilishadi.

Jadid ma'rifatparvarlaridan biri Is'hoqxon to'ra Junaydulloh Xo'ja Ibrat ilm sohasida musulmonlar qoloqlik sari borayotganliklariga kuyinib: "Asli illat hamasiga ilmu hunarsizlik. Ilmu hunar bo'lsa, maktab-madrasa birla bo'lur. Bu asbobi ilmlar hech biri bizda yo'q uchun hama umurimizda usr (qiyinchilik) bo'lgan. Emdi dunyo va oxirat rohati ilm ekan, nimaga o'qutmadukki, bizdan keyingi avlodlarimiz rohatda bo'lmadilar. Olloh taolo bizga yusr (osonlik)ni xohlagon, usrni (qiyinlikni) xohlagon emas" [6. – B. 107] - deydi. Bu bilan Ibrat diniylik va dunyoviylik naqadar lozim ekanligiga urg'u beradi.

Abdurauf Fitrat esa, "Ajabo, shuncha buyuklik (ne holda?). Shuncha azimat va ulug'lik qayerga yo'qoldi? Nechun ahli islomning dunyoi jahon donishi ilmlarining sharofati shu qadar baxtsizlik va jaholatga duchor bo'ldi?! Hozir umumiy islom olamining ahvolidan o'tib, o'zimizning (shu kungi) holimizni tadqiq qilsak. ... Sanoatimiz shu darajada ediki, xalifalar shuncha azimat va shavkatli bo'lishlariga qaramay, libos, kiyim-kechaklarini bizning mamlakatimizdan olib ketardilar. Ajabo, bu merosu saodatning baland cho'qqisidan qanday qilib tushib qoldik?" [7. – B. 64-65] – deya, islom diniga kirib qolgan "zararli" va "konservativ" qarashlarni mavjudligini, musulmon jamoalarining taraqqiyot jihatdan rivojlangan mamlakatlardan ortda qolib ketish sabablarini ilmsizlikdan va izlanishlardan to'xtashlikda deb bildi.

Abdurauf Fitrat bunday illatlarga qarshi kurashishda o'zining tahliliy misollarini keltirgan holda, jadidchilik harkatining islohotchilikka yo'naltirilgan harakat ekanligini isbotlaydi. Chunonchi, jadidlar dinni isloh qilgan holda, ya'ni islom dinini yaxshi o'rganib, taraqqiy etgan yurtlardagi jamiyatga maqbul bo'lgan yangiliklarni olib kirishga harakat qildilar. Shu bois, ular o'z harakatlarida islom modernizmini yoyishga urundilar.

Islom modernistlarining eng faol bo'lgan davri bu XIX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Chunki bu davrda musulmon dunyosining ba'zi qismlari Yevropa mamlakatlarining hukmronligi ostida edi. Ularni yagona bayroq ostida birlashtirish, ularni musulmon bo'lmagan mamlakatlarning hukmronligidan qutqarish uchun ham "islom modernizmi" asosiy ozodlik quroli sifatida ham kerak edi.

"Islom modernizmi" xususida gap borganda, avvalo, shuni ta'kidlash kerakki, o'tgan asrda "Turkiya - modernizatsiya yo'lidan eng uzoqqa qadam tashlagan mamlakat hisoblanadi. Go'yoki, Otaturk Yevropaga yaqinlashdi, ya'ni davlatni dindan ajratdi" [8. – B. 305]. Bu esa, islom modernizmi uchun ilk qadam bo'ldi.

Islom modernistlarining faollashuviga asosan, Usmoniy imperiyasining bir qismi bo'lgan Misrni Napoleon Banapart tomonidan bosib olinishida harbiy-texnik sohadagi turg'unlik hamda ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi qoloqlik, xususan, islom madaniyatining tanazzulga yuz tutayotganligi bo'ldi. Mana shu holatlarni to'g'ri anglagan islom modernistlari musulmon diyorini g'ayridinlar bosqinidan ozod qilish uchun "islom modernizmi" zarur ekanligini ta'kidlaydilar va bu uchun islom birligi, ya'ni "panislamizm" mafkurasi asosida harakatni boshlaydilar. Ayniqsa, bir necha yillik tarixga ega bo'lgan islom qadriyatlaridan voz kechgan holda G'arb dunyosi bilan teng bo'lish mumkin emasligini tushungan islom mafkukurachilari islomdan voz kechmagan holda Yevropaning dastur va tajribalarini qabul qilib, ularning ilm-fan, texnika va madaniyat sohasidagi yutuqlarini o'zlashtirish orqali islom modernizmi ni amalga oshirishni o'zlarining asosiy maqsadlari deb hisobladilar. Darhaqiqat, Sharqning G'arb bilan teng bo'lishi uchun asosiy yechimlardan biri ham "islom modernizmi" edi.

Xususan, "islom modernizmi" haqida gapirganda, ushbu g'oyani ilk bora muomalaga kiritgan din islohotchisi Jamoliddin al-Afg'oniy ni eslab o'tish muhimdir. Chunki, ko'p tadqiqotchilar islom modernizmining asoschisi sifatida Jamoliddin Afg'oniy (1839-1897) ni ko'rsatib o'tadilar. U asli afg'on millatiga mansub bo'lib, ba'zi manbalarda u eronlik va shia yo'nalishiga mansub degan fikrlar ham uchraydi. Jamoliddin al-Afg'oniy nafaqat Sharq mamlakatlari, balki G'arb mamlakatlariga ham ko'plab sayohatlar uyushtirgan shaxs hisoblanadi. Shuningdek, u islomni rivojlantirish va takomillashtirish konsepsiyasi, ya'ni "islom sotsializmi" mafkurasining asoschisidir. Jamoliddin al-Afg'oniyning mafkurasi yevropalik mustamlakachilarga qarshi musulmon mamlakatlarini yagona birlik asosidagi, ya'ni konfederativ ko'rinishdagi davlat tuzishlari lozimligi hamda islomdan

majburiy tarzda foydalanish kerakligini oʻzida aks ettiradi. Biroq, uning bu gʻoyasini sunniy olimlar qattiq tanqid ostiga oladilar.

Jamoliddin al-Afgʻoniyning mafkurasi keyinchalik uning shogirdi Misrlik musulmon islohotchisi Muhammad Abdo(1849-1905)ning faoliyatida noaniqlik koʻrinishida davom etishiga olib keldi. Xususan, u oʻzi yashagan davrda Misrda “islom modernizmi”ni rivojlantirdi. “Abdo universitet tuzilmasini isloh qilish, taʼlim dasturlarini modernizatsiya qilishda hal qiluvchi taʼsir koʻrsatdi va haqiqatda universitetning zamonaviy qiyofasini shakllantirdi. Muhammad Abdo amaliyotchi ilohiyot olimi va muftiy sifatida bir qancha fatvolar chiqargan boʻlib, uning mazmuni va asosiy xabarlarida Misr ummatining oʻzgaruvchan ijtimoiy va madaniy sharoitlarga moslashish jarayonini kuzatish mumkin: masalan, fatvolar oziq-ovqatga boʻlgan baʼzi cheklovlarni bekor qilish, dindorlarga yevropacha liboslar kiyish va soch turmagi qilish, rasm chizish va haykaltaroshlik bilan shugʻullanish hamda qarz olishda foiz stavkalarini qoʻllashga ruxsat berishga bagʻishlangan edi” [2. – B. 10].

Biroq, Muhammad Abdo musulmon islohotchisi sifatida bir tarafdin Yevropa rivojlanish yoʻlidagi qonunlarni olib kirishga harakat qilgan boʻlsa-da, ikkinchi tomondan unda shariatga asoslangan davlatni qurish istagi ham mavjud edi. Chunki, uning “Risola at-tavhid” (“Tavhidga daʼvat”) asarida Yevropa va musulmon olami madaniyatining oʻziga xos jihatlari sintez qilingan holda bayon qilingan. Shu bois, Muhammad Abdoning qarashlarida noaniqlik yaqqol koʻzga tashlanadi. Uning “Risola at-tavhid” asaridagi noaniqlik esa, bugun Yaqin Sharqda faoliyat yuritayotgan din niqobi ostidagi ekstremistik va terroristik tashkilotlar uchun ham manba boʻlib xizmat qilishiga sabab boʻlmoqda.

Umuman aytganda, diniy mafkuralarni ijobiy va salbiy xususiyatlarga ajratganda: ijobiyga - diniy bagʻrikenglik, diniy modernizm va sekulyarizatsiyani keltirib oʻtishimiz mumkin. Salbiy tomoniga esa - aqidaparastlik (mutaassiblik), konservatizm va dogmatizm kabi illatlar misol boʻla oladi. Mana shu ikki xil qarashlar oʻrtasida hamisha kurashlar davom etib keladi. Shu bois, biz ham Muhammad Abdoning fikrlarida “islom modernizmi” va “islomni modernizatsiya qilish” jarayoni kabi bir biriga qarama-qarshi boʻlgan tendensiyaar sintezlashganini koʻramiz.

Bugun Yaqin Sharq mamlakatlarida “islomni modernizatsiya qilish” jarayonidan ustalik bilan oʻz maqsadlari yoʻlida foydalanayotgan ekstremistik va terroristik tashkilotlar asl islomning imidjiga hamda islom diniga eʼtiqod qiluvchilarning ongu-shuuriga aynan Muhammad Abdoning fikrlariga tayangan holda salbiy taʼsir koʻrsatib kelmoqdalar. Zero Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev taʼkidlaganidek, “Biz muqaddas dinimizni notoʻgʻri talqin etayotgan va uni niqob qilib, bizni orqaga, oʻrta asrlar hayotiga qaytarishga urinayotgan buzgʻunchi kuchlarga qarshi keskin kurashib keldik va bundan keyin ham qatʼiy kurash olib boramiz” [9. – B. 47].

Yuqorida keltirib oʻtilganidek, “islom modernizmi” ilk bora Muhammad al-Afgʻoniy, keyinchalik Muhammad Abdo tomonidan rivojlantirilgan boʻlsa, Rossiya imperiyasida esa, bu faoliyatni ijobiy jihatdan rivojlantirgan shaxs sifatida qirim-tatar pedagog Ismoil Gasparali (1851-1914)ni keltirib oʻtishimiz mumkin. Ismoil Gasparali jadidchilik harakati doirasida “islom modernizmi”ni rivojlantirgan shaxs hisoblanadi. Xullas, “islom modernizmi” jadid maʼrifatparvarlarining gʻoyalarida Turkistonda ham oʻz ifodasini topdi. Xususan, “Islom modernizmi” - “jadidchilikda islom dinini nafaqat sof musulmon qadriyatlarini, balki insonparvarlik haqidagi umuminsoniy (asli yevropachadan kelib chiqqan) falsafiy gʻoyalar asosida takomillashtirish zarurligi haqidagi qoidalar majmui edi” [2. – B. 11].

Faqat biz uning ijobiy va salbiy jihatdan yondashuv asosida qarashimiz masalaning eng dolzarb jihati hisoblanadi. Chunki, mafkuralar turli maqsadlarga xizmat qilishi mumkinligini yoddan chiqarmaslik lozim. Shu bois, “islom modernizmi” va “islomni modernizatsiya qilish” jarayonini bir biridan mazmun jihatdan va maqsad jihatdan tubdan farq qiladigan mafkura desak mubolagʻa boʻlmaydi. Aslida bir vaqtda, lekin turli hududlarda turli maqsadlar uchun foydalanilgan “islom modernizmi” musulmon mamlakatlarida yevropa mustamlakachiligiga qarshi qaratilgan, islom dinini saqlab qolishga urinilgan mafkura sifatida maydonga chiqqan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, “Islom modernizmi” va “Islomni modernizatsiya qilish” jarayonlari turli xil koʻrinish kasb etadi. Shu bois, ularni ijobiy va salbiy xususiyatlarga ajratish

maqsadga muvofiq hisoblanadi. “Islom modernizmi” jamiyat va davlat rivojlanishida ijobiy natijalarni beradi. Biroq, “Islomni modernizatsiya qilish” jarayoni esa, salbiy holatlarni, ya’ni din niqobidagi aqidaparast, ekstremist va terroristlarni vujudga keltirishga sabab bo’ladi.

“Islom modernizmi”da din davlatdan ajratilgan bo’lsa-da, mustaqil tarzda o’z faoliyatini olib borishga harakat qiladi. Shuningdek, o’tgan asrda yaratilgan ijtimoiy ta’limotlarning mazmun-mohiyati ushbu mafkuralarni yaratuvchilar tomonidan aniq belgilab berilmaganligi sababli bugun Yaqin Sharq mamlakatlarida beqarorliklar kelib chiqishiga turtki bo’ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Ислом модернизми ва салафия - умумийлик нимада? <https://www.islamonline.uz/site/item?id=4283> (мурожаат санаси: 15.10.2023 йил)
2. Черевков О.С. Исламский модернизм в России: зарождение, особенности и возможные перспективы дальнейшего развития // Россия и мусульманский мир (Научно-информационный бюллетень). –Москва: 2021. № 2 (320).
3. Адиб Халид. Ислам после коммунизма: Религия и политика Центральной Азии. – Москва: Новое литературное обозрение. 2010.
4. Родригес А. М. Реформация и модернизация религиозной и политической идеологии на Востоке (XIX–XX вв.): Монография. - Москва: МПГУ, 2011.
5. Сенюткина О.Н. Джадидизм как часть российского исламского дискурса (современные историографические оценки) // Исламоведение. 2018. Т. 9, № 2.
6. Исҳоқхон Тўра Ибрат. Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 2005.
7. Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 2010.
8. Ибрагим Т. Ислам и однобокая модернизация: «Не произошло освобождения от средневековья» (интервью) // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. 2017. №3 (35).
9. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, I том. 2017.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ

ЖИЛД 5, СОН 3

ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ТОМ 5, НОМЕР 3

JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

VOLUME 5, ISSUE 3

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000